

ΚΑΛΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΜΑΔΥΤΟΥ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΟΥΜΠΟΥΡΑΣ

(1835—1881)

Ὁ Καλλιουπόλεως καὶ Μαδύτου Γρηγόριος Μπούμπουρας ἢ Πούμπουρας ἐγεννήθη ἐν Ὁπίσω Μεριᾷ τοῦ τ. δήμου Κορθίου τῆς Ἄνδρου κατὰ τὸ ἔτος 1789. Ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ὑπῆρξε, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἐκ τῶν λευϊτικῶν, αἵτινες εἰς τὴν νῆσον ταύτην τῶν Κυκλάδων ἐκ παλαι ἀπηντῶντο, οἶονεὶ κατὰ κληρονομίαν οὔσαι τοιαῦται καὶ ὅλως ἰδιάζουσαν κατὰ τὸ παρελθὸν κατέχουσαι θέσιν. Οὕτω πάμπολλοι ἐκ τῶν προγόνων καὶ τῶν οἰκείων τοῦ ἐπισκόπου Καλλιουπόλλεως ὑπῆρξαν μοναχοί, καὶ ἱερεῖς, καὶ ἐκκλησιῶν κτήτορες. Ἐν τῷ Ἱερῷ Κώδικι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρας ¹⁾ σφάζεται πρᾶξις, καθ' ἣν ὁ ἱερεὺς Δημήτρης Μπούμπουρας ἐξ Ἀλαμανιάς, ἀποφασίσας νὰ ἀσπασθῇ τὴν μοναδικὴν πολιτείαν, καταλείπει τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἢτοι ἐκκλησίαν, σπίτια κλπ. εἰς τὸν υἱὸν του Γιαννάκην, ὑποχρεούμενος νὰ πληρῶσῃ τὰ ὅσα ὥφειλεν ὁ πατήρ του καὶ νὰ συντηρῇ διὰ βίου τὴν ἀδελφὴν του. Φέρει δὲ ἡ πρᾶξις χρονολογίαν 1740 καὶ τὴν μοναρχοῦλάν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου Ἰωάσαφ χάριν ἐπιβεβαιώσεως τῆς μετὰγραφῆς. Ὑπογράφονται δὲ καὶ ὡς μάρτυρες οἱ Δημήτριος Ἀβιολέτης, Κυριάκος Μπουραζέρης καὶ Μιχάλης Καΐρης.

Ἐν τῷ ἰδίῳ Ἱερῷ Κώδικι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρας σφάζεται ἑτέρα πρᾶξις, δι' ἣς κανονίζονται τὰ κατὰ τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν Γεώργη καὶ Δημήτρη Μπούμπουρα, ἀμφοτέρων ἱερέων, ὡς πρὸς τὴν πατρικὴν αὐτῶν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, τὴν εὕρισκομένην εἰς τὸ χωρίον Ἀλαμανιά τοῦ Ἐπάνω Κάστρου. Φέρει ἡ πρᾶξις αὕτη χρονολογίαν αψο', ἐν μηνὶ αὐγούστῳ καθ', ὑπογράφονται δ' ἐν αὐτῇ σὺν ἄλλοις ἐκ μὲν τοῦ Κλήρου ὁ χω-

1) Ἡ Σύρος, ἢ ὅπως ἐγράφετο Σύρα, ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τοῦ ΙΖ' μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος (1621—1833) ὑπὸ τὴν Ἄνδρον, οὔσαν ἑδραν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ εἴτα Μητροπόλεως Ἄνδρου καὶ Σύρας. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἡ Ἄνδρος ὑπὸ ἐκκλησιαστικὴν ἔποψιν. «Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1936, σ' 1,100—1,114.

Διὰ τὴν Π.
Παχάλη:
Θρ. κ. κ. α.
28 28
1939
28/25

ρεπίσκοπος τοῦ Ἑνω Κάστρου, ὁ παπᾶ Νικόλαος πρωτοπαπᾶς τοῦ Ἑνω Κάστρου, παπᾶ Γεωργάκης Κουμαριανός, παπᾶ Νικόλως Κουμαριανός, παπᾶ Σταματέλος Γουλιερμῆς, παπᾶ Ἀντώνης Μπούμπουρας, παπᾶ Νικόλως Μαργαριώτης, παπᾶ Ἀντώνης Καλογρίδης, παπᾶ Ἰωάννης Καλογρίδης, παπᾶ Ἰωάννης Χλωρός, παπᾶ Ἀνδρέας Γονέος, παπᾶ Γεωργάκης Καλογρίδης, ἐκ δὲ τῶν λαϊκῶν οἱ Μιχάλης Καῖρης, Λινάρδος Καῖρης, Μιχάλης Μπίστης, Δημήτριος Μπίστης, Λεονάρδος Καμπανάκης, Θεόδωρος Νταπόντες, Λινάρδος Ντελαγραμμάτικας, Νικόλαος Δημητρίου Μπίστη, Περάκης Καμπάνης, Γεώργιος Καμπάνης, Νικόλαος Καμπάνης καὶ Γιαννάκης Ντελαγραμμάτικας ¹⁾. Προγενέστερον, κατὰ τὸ ἔτος 1699, μνημονεύεται ὁ παπᾶ Μπούμπουρας, ἀναφέρεται δ' ἐν ὑστέροις χρόνοις καὶ ὁ ἱερομόναχος Νεῖλος Μπούμπουρας. Φαίνεται δ' ὅτι τὸ ὄνομα Μπούμπουρας, ἐκλεπτυνθὲν ἀργότερα ὑπὸ τῶν ἀπογόνων εἰς Πούμπουρας, ἦτο ἀρχικῶς παρωνύμιον. Μπούμπουρας κοινῶς ὀνομάζεται εἶδος ἀγρίας μεγάλης σφηκός, ἣ ὁποία λέγεται καὶ κοπρομέλισσα ²⁾.

Εἰς τοιαύτην ἱερατικὴν οὐτως εἶπεν οἰκογένειαν ἀνήκων καὶ ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας ἑναρὶς ἑκατὴ μοναχὸς εἰς τὴν ἐν Κορθίῳ εὐαγγελίον τῆς Παναγίας τῶν Τρομαρχίων ³⁾ καὶ ἀνεχώρησεν ἐς Ἄνδρου τῷ 1814, ἄγων τὸ 25ον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἐκτοτε δὲν ἐπανῆλθεν εἰς Ἄνδρον εἰμὴ μετὰ 67 ὁλοκλήρα ἔτη, ἦτοι τὴν 5ην Σεπτεμβρίου 1881 ἐν ἡλικίᾳ 92 ἐτῶν, παραιτηθεὶς τῆς ἐπισκοπῆς του ἕνεκα τοῦ ἐσχάτου γήρατος καὶ μετὰ τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως διανύσῃ τὸν ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς χρόνον ἐν τῇ γενεθλίῳ νήσῳ του, καθ' ἃ ἔλεγεν εἰς τὸν προφρόνως σπεύσαντα νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτὸν τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀφίξεώς του ἀοίδιμον ἐπίσκοπον Ἄνδρου Μητροφάνην, τὸν ὅποιον ἐδεξιώθη μετ' ἐξαιρετικῆς εὐχαριστήσεως, εὐχαρὶς ὦν καὶ ὁμιλητικός.

Ἄλλὰ μετὰ μίαν μόλις ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του ἑβδομάδα, κατόπιν

1) Νίκοῦ Α. Βέη, Ὁ κώδις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρου (γρ. Σύρας). «Βυζαντινὰ Χρονικὰ Πετροπόλεως», ἔτ. 1914, σ. 230.

2) Δ. Π. Πασχάλη, Ἀνδρισκῶν τινῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων ἱστορία καὶ σημασία. Ὑπὸ ἐκδόσιν. Βλ. καὶ Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντινοῦ, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῆς διαλέκτου ἐν λ. Μπούμπουρας καὶ Ἀγριομέλισσα.

3) Περί τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῶς Τρομαρχίων βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Δώδεκα ἐν Ἄνδρῳ Βυζαντινὰ Μοναστήρια. «Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τ. ΙΒ' (1936), σ. 19—45.

βραχυτάτης νόσου, ἀπέθανε τὴν 13ην Σεπτεμβρίου 1881. Καίτοι δὲ γενικῶς ἐπιστεύετο, ὅτι κατόπιν πεντηκονταετοῦς ἀρχιερατείας ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ σημαντικὴν ποσότητα χρημάτων, τὰ ὁποῖα ἐσκόπει νὰ διαθέσῃ πρὸς σύστασιν σχολείου εἰς τὸ στερούμενον τοιοῦτου γενέθλιον χωρίον του, οἱ ἐν τῇ πόλει τῆς Ἀνδρου οἰκεῖοί του, παρ' οἷς κατέλυσε καὶ ἐξέπνευσεν ὁ σεβάσμιος ἱεράρχης ἰσχυρίσθησαν ὅτι οὐδὲν παρ' αὐτῷ εὔρον, ἀπολεσθέντος καὶ αὐτοῦ τοῦ πολυτίμου ἀρχιερατικοῦ ἐγκολπίου του.

Προσῆνεγκε δ' ὁ Καλλιουπόλεως Γρηγόριος οὐκ εὐκαταφρονήτους ἐν κρίσεσιν καιροῖς ἐθνικὰς ὑπηρεσίας. Ὡς διάκονος διετέλεσεν ἐκ τῶν μᾶλλον ἀφωσιωμένων καὶ δραστηρίων μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, διὸ καὶ συχνὰ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς γραμματοκομιστὴς αὐτῆς εἰς ἐξόχως ἐμπιστευτικὰς ἀποστολάς. Ὑπῆρξε δ' ἐκ τῶν πρώτων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας λειτουργῶν, τῶν ἐκθύμως ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐν αὐταπαρνήσει ἀγωνισθέντων, συμμαρτυρήσας μετὰ τοῦ ἐθνομάρτυρος οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' καὶ καταδικασθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων νὰ ἴσταται παρὰ τὴν φρικαλέαν ἐκείνην ἀγχόνην ἐπὶ τρεῖς ὅλες ἡμέρας καὶ νύκτας ἀσκητῆς καὶ ἀνυπόδητος, ἕως οὗ ἤθελεν ἔλθαι καὶ ἡ ἰδική του σειρὰ νὰ ἀπαγχονισθῇ καὶ αὐτός. Τοῦτο δὲ, διότι κατελέγετο μετὰ τῶν διακόνων τοῦ Πατριαρχεῖου καὶ εἰς τὰ ὑποδήματα αὐτοῦ εὐρέθησαν ἐπιστολαὶ ἀλληγορικαὶ τῶν ἀοιδῶν ἱεραρχῶν Μεθώνης καὶ Λακεδαιμόνος. Θαύμα δὲ ἀνεξήγητον ἦτο, ὡς ὁ ἴδιος ἀφηγεῖτο κατὰ τὰς ἐσχάτας ἡμέρας τοῦ βίου του, πῶς διεσώθη ἀπὸ τοῦ ἀπαισίου ἐκείνου σφαγείου ¹⁾.

Τῷ 1831 ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας, διατελὼν ἀρχιμανδρίτης τῆς μητροπόλεως Ἡρακλείας, ἐγένετο ἐπίσκοπος Τυρολόης καὶ Σερεντζίου, διαδεχθεὶς τὸν Διονύσιον, ὅστις διατελέσας Τυρολόης ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1831 προήχθη κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος εἰς μητροπολίτην Ἡρακλείας ²⁾.

Ἀπετέλει δ' ἡ ἐπισκοπὴ Τυρολόης καὶ Σερεντζίου κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους δύο ἐπισκοπίας. Τῷ 1616 ἀναφέρεται κοινὸς ἐπίσκοπος Τυρολοῦ καὶ Σερεντζίων. Εἰς τὸ ἐν ἔτει 1715 ἐκδοθὲν Συν-

1) Δ. Π. Π. α. χ. ἀλ. η, Ἱστορία τῆς νήσου Ἀνδρου, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 364.—Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ἀνδρος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Ἑθνικῆς Ἑκατονταετηρίδος. Ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 13-14.

2) Εὐ. α. γ. ἐλ. οὐ. Σ. α. β. ρ. ἀμ. η. Ὁ κώδιξ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Ἰγνατίου. «Θρακικά», τ. Ε' (1934), σ. 227.

ταγμάτιον Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων ἀναφέρεται τρίτος μεταξύ τῶν ἐπισκόπων τῶν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ἡρακλείας ὁ Τυρολόης καὶ Σερεντζίων ἢ Σερεντίων. Τῷ 1848 συνεχωνεύθη μὲ τὴν μητρόπολιν Ἡρακλείας, τῷ δὲ 1907 ἀνευυστήθη ὡς μητρόπολις Τυρολόης καὶ Σερεντζίου μὲ ἔδραν τὴν Τυρολόην καὶ διετηρήθη ὡς τοιαύτη μέχρι τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς τοῦ 1922, ὅτε οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἐγκατασταθέντες ἐν Ἑλλάδι¹⁾.

Ἐπίσκοπος Καλλιουπόλεως καὶ Μαδύτου ἐγένετο ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας τῷ 1835, διαδεχθεὶς τὸν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀποθανόντα Ἰωακείμ. Ἦτο δὲ καὶ ἡ Καλλιπολις ἀρχικῶς ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Ἡρακλείας, ἀπὸ τοῦ Γ' δὲ αἰῶνος ἐτιμήθη εἰς μητρόπολιν ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Γ' (1328-1341), καταλαβοῦσα τὴν ροτ' θέσιν ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν μητροπόλεων. Ἐκλιπούσα πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐμφανίζεται μετ' αὐτὴν καὶ αὖθις ὡς ἐπισκοπὴ συνηνωμένη μετὰ τῆς Μαδύτου καὶ ὑπαγομένη ἐκ νέου ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ἡρακλείας, τιτλοφορούμενον Πρόεδρον τῶν Ὑπερτίμων καὶ Ἐξαρχον πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας, ἔχοντα δ' ὑπ' αὐτὸν καὶ τρεῖς ἄλλους ἐπισκόπους τὸν ὡς εἴρηται, Τυρολόης καὶ Σερεντζίου, τὸν Μυρφοῦτου καὶ Περιοτάσεως καὶ τὸν Μετρών καὶ Ἀθύρων, πάντας κατὰ τὴν προσηγορίαν εἰς μητροπολίτας. Κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1901 ἡ ἐπισκοπὴ Καλλιουπόλεως καὶ Μαδύτου προήχθη εἰς ὁμώνυμον μητρόπολιν, διαλυθεῖσαν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1923 εἰς Ἑλλάδα ἀναγκαστικὴν ἀναχώρησιν τῶν χριστιανῶν αὐτῆς μετὰ τὸν κακὴ μοίρᾳ Μικρασιατικὸν ὄλεθρον. Ὁ οἰκεῖος ἀρχιερεὺς τελευταῖον ἐφημίζετο ὑ π έ ρ μ τ ι μ ο ς καὶ ἑ ξ α ρ χ ο ς Θ ρ α κ ι κ ῆ ς Χ ε ρ σ ο ν ῆ σ ο υ²⁾.

3) Βλ. καὶ Εὐστρατίου Ἱ. Δράκου, Ἀρχιερεῖς τριῶν Θρακικῶν ἐπαρχιῶν. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κων)πόλεως, ἔτ. 1890, σ. 220.—Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ Θρακικά, σ. 107, 112 καὶ 123.—Ἡ νέα μητρόπολις Τυρολόης καὶ Σερεντζίου. Ἐφημ. «Κωνσταντινούπολις» τῆς 21 φεβρουαρίου 1907.

2) G. Parthey, 4, 61, 103, 155, 167, 182, 203.—H. Gelzer, 536, 552, 601, 609, 610, 633.—Ράλλη καὶ Πολέη, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. Ε', σ. 458, 476, 514.—Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων, Συναγμάτιον περὶ τῶν ὀφθικίων, κληρικᾶτων καὶ ἀρχοντικίων τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγίας Ἐκκλησίας κλπ., σ. 72.—Le Quien, Oriens Christianus, τ. Α', σ. 1141.—Φιλαρέτου Βαφείδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Γ', σ. 97.—Γερασίμου Ἱ. Κοινιδάκη, Αἱ Μητροπόλεις καὶ Ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ «Τάξις» αὐτῶν, τ. Α', Ἀθήναι, 1934.—Σάβδων Γερμανοῦ, Ἐπισκ. Κατάλ., Ἀνατολ. καὶ Δυτ. Θράκης. «Θρακικά», τ. 5' (1935), σ. 79.—Χρυσόστομου Παπαδόπουλου (εἴτα ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), Μάδυτος ἡ πόλις τῆς Χερρονήσου. Ἐν Ἀθήναις, 1890.

Ἐκτὸς τεσσάρων ἐτῶν (1831-1835), καθ' ἃ διετέλεσεν ἐπίσκοπος Τυρολόης καὶ Σερεντζίου, ὅλον τὸν ἐπίλοιπον μακρότατον ἀρχιερατικὸν βίον τοῦ διήνυσεν ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας ἐν Καλλιπόλει· ποιμάνας τὸ χριστεπώνυμον αὐτῆς πλήρωμα πατρικῶς καὶ θεαρέστως ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἥτοι ἀκριβῶς ἐπὶ ἑξ καὶ τεσσαράκοντα ὁλοκλήρους ἐνιαυτοὺς (1835-1881), πολλὰς προσεγγκῶν αὐτόθι ὑπηρεσίας, ἰδιαίτατα δ' ἐργασθεὶς πρὸς σύστασιν ἐν Καλλιπόλει παρθεναγωγείων καὶ ἄλλων ἐκπαιδευτηρίων, διαθέσας πρὸς τοῦτο ἑξ ἰδίων ποσά σημαντικά. Δαπάναις αὐτοῦ ἀνηγέρθη πρὸς τούτοις ναὸς καὶ μονύδριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους παρὰ τὸ χωρίον Βαήρι τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου¹⁾.

Γράφει δὲ πρὸς τὸν Γρηγόριον Πούμπουραν ὁ πολὺς μητροπολίτης Ἡρακλείας Ἰγνατίος εἴκοσι καὶ τρεῖς ἐπιστολάς, ἥτοι μίαν τῷ 1824, μίαν τῷ 1825, μίαν τῷ 1826, ἐπτά τῷ 1827, δώδεκα τῷ 1828 καὶ μίαν τῷ 1829²⁾.

Ἄλλ' ὁ πολὺς τὸ γῆρας ἱεράρχης, ὅστις ἐπὶ ἡμισυ καὶ πλέον αἰῶνα ὑπηρέτησε πιστῶς καὶ εὐδόκως τὴν Ἐκκλησίαν, ἤγγιζεν ἤδη εἰς τὸ τέλος τοῦ βίου του. Ὅτε δὲ ὑπερενέγκαντούτης ἔγνω τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἐκλυομένας, τὸ δ' ἐκ τοῦ ἀκροῦ γήρατος ἀσθενὲς τοῦ σώματος ἀνίσχυρον γὰρ ὑποβάστασεν τὰ ὑψηλὰ τῆς ἀρχιερατικῆς καθήκοντα, καίτοι ἡ ψυχικὴ αὐτοῦ ῥώμη διετηρεῖτο αἰσινῆς, δὲν ἐδίστασεν ἵνα δι' ἐκουσίου παραιτήσεως ἀποχωρήσῃ τῆς ἥς ἔλαχε θεόθεν ἐπισκοπῆς καὶ ἐν τῷ ἀπράγμονι βίῳ τῆς ἐν οἴκῳ γαλήνης συνεχίσῃ τὰς ἐπὶ γῆς δεήσεις αὐτοῦ καὶ ἰκεσίαις ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους φιλοστόργως ἐποίμανε, καὶ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν θεοφιλῶς ἐξυπηρέτησε, παρασκευάζων ἑαυτὸν διὰ τὴν ἐκ τοῦ νεκροῦ τούτου βίου ἀναπόδραστον ἑξοδον. Ὅθεν, καθ' ἃ θεαρέστως ἐπολιτεύθη, οὕτω καὶ ὁσίως ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ, μεταστάς ἀπὸ τῆς στρατευομένης εἰς τὴν θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν.

Ἔγραφον ἐν Ἀνδρῶ, Ἰανουαρίου φθίνοντος 1939.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

1) Μανουήλ Ἰ. Γεδεών, Ἀποσημειώματα Χρονογράφου. Μέρος Α'. Ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 145—6.

2) Εὐαγγέλου Σαβράμη, Ὁ Κώδις τοῦ Μητροπολίτου Ἡρακλείας Ἰγνατίου. «Θρακικά», τ. 5' (1935), σ. 230.

ΤΥΡΟΠΟΛΗΣ / ΣΙΡΕΝΤΖΙΟΥ

1834-1835

ΚΑΛΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΜΑΔΥΤΟΥ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΟΥΜΠΟΥΡΑΣ
(1835—1881)

Ο Καλλιουπόλεως και Μαδύτου Γρηγόριος Μπούμπουρας ή Πούμπουρας ἐγεννήθη ἐν Ὁπίσω Μεριᾷ τοῦ τ. δήμου Κορθίου τῆς Ἄνδρου κατὰ τὸ ἔτος 1789. Ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ὑπῆρξε, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἐκ τῶν λευϊτικῶν, αἵτινες εἰς τὴν νῆσον ταύτην τῶν Κυκλάδων ἐκ παλαι ἀπηντῶντο, οἶονεῖ κατὰ κληρονομίαν οὔσαι τοιαῦται καὶ ὅλως ἰδιάζουσιν κατὰ τὸ παρελθὸν κατέχουσαι θέσιν. Οὕτω πάμπολλοι ἐκ τῶν προγόνων καὶ τῶν οἰκείων τοῦ ἐπισκόπου Καλλιουπόλλεως ὑπῆρξαν μοναχοί, καὶ ἱερεῖς, καὶ ἐκκλησιῶν κτήτορες. Ἐν τῷ Ἱερῷ Κώδικι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρας ὁ σφύζεται πρᾶξις, καθ' ἣν ὁ ἱερεὺς Δημήτριος Μπούμπουρας ἐξ Ἀλαμανίας, ἀποφασίσας νὰ ἀσπασθῇ τὴν μοναδικὴν πολιτείαν, καταλείπει τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἡτοι ἐκκλησίαν, σπίτια κλπ. εἰς τὸν υἱόν του Γιαννάκην, ὑποχρεούμενον νὰ πληρώσῃ τὰ ὅσα ὀφείλῃεν ὁ πατήρ του καὶ νὰ συντηρῇ διὰ βίου τὴν ἀδελφὴν του. Φέρει δὲ ἡ πρᾶξις χρονολογίαν 1740 καὶ τὴν μονακονδυλιὰν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου Ἰωάσαφ χάριν ἐπιβεβαιώσεως τῆς μεταγραφῆς. Ὑπογράφονται δὲ καὶ ὡς μάρτυρες οἱ Δημήτριος Ἀβιολέτης, Κυριάκος Μπουραζέρης καὶ Μιχάλης Καῖρης.

Ἐν τῷ ἰδίῳ Ἱερῷ Κώδικι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρας σφύζεται ἐτέρα πρᾶξις, δι' ἣς κανονίζονται τὰ κατὰ τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν Γεώργη καὶ Δημήτρῃ Μπούμπουρα, ἀμφοτέρων ἱερέων, ὡς πρὸς τὴν πατρικὴν αὐτῶν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, τὴν εὕρισκομένην εἰς τὸ χωρίον Ἀλαμανιά τοῦ Ἐπάνω Κάστρου. Φέρει ἡ πρᾶξις αὕτη χρονολογίαν αψο', ἐν μηνὶ αὐγούστῳ κθ', ὑπογράφονται δ' ἐν αὐτῇ σὺν ἄλλοις ἐκ μὲν τοῦ Κλήρου ὁ χω-

1) Ἡ Σύρος, ἥ ὅπως ἐγράφετο Σύρα, ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τοῦ ΙΖ' μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος (1621—1833) ὑπὸ τὴν Ἄνδρον, οὔσαν ἔδραν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ εἴτα Μητροπόλεως Ἄνδρου καὶ Σύρας. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἡ Ἄνδρος ὑπὸ ἐκκλησιαστικὴν ἔποψιν. «Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια», τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1936, σ' 1,100—1,114.

Δημήτριος Π.
Παχάλης
«Θρ. κ. κ.»
7. Ι Β
1939
ν. 21-25

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ρεπίσκοπος τοῦ Ἁνω Κάστρου, ὁ παπᾶ Νικόλαος πρωτοπαπᾶς τοῦ Ἁνω Κάστρου, παπᾶ Γεωργάκης Κουμαριανός, παπᾶ Νικολός Κουμαριανός, παπᾶ Σταματέλος Γουλιερμής, παπᾶ Ἀντώνης Μπούμπουρας, παπᾶ Νικολός Μαργαριώτης, παπᾶ Ἀντώνης Καλογρίδης, παπᾶ Ἰωάννης Καλογρίδης, παπᾶ Ἰωάννης Χλωρός, παπᾶ Ἀνδρέας Γονέος, παπᾶ Γεωργάκης Καλογρίδης, ἐκ δὲ τῶν λαϊκῶν οἱ Μιχάλης Καίρης, Λινάρδος Καίρης, Μιχάλης Μπίστης, Δημήτριος Μπίστης, Λεονάρδος Καμπανάκης, Θεόδωρος Νταπόντες, Λινάρδος Ντελαγραμμάτικας, Νικόλαος Δημητρίου Μπίστη, Περάκης Καμπάνης, Γεώργιος Καμπάνης, Νικόλαος Καμπάνης καὶ Γιαννάκης Ντελαγραμμάτικας ¹⁾. Προγενέστερον, κατὰ τὸ ἔτος 1699, μνημονεύεται ὁ παπᾶ Μπούμπουρας, ἀναφέρεται δ' ἐν ὑστέροις χρόνοις καὶ ὁ ἱερομόναχος Νεῖλος Μπούμπουρας. Φαίνεται δ' ὅτι τὸ ὄνομα Μπούμπουρας, ἐκλεπτυνθὲν ἀργότερα ὑπὸ τῶν ἀπογόνων εἰς Πούμπουρας, ἦτο ἀρχικῶς παρωνύμιον. Μπούμπουρας κοινῶς ὀνομάζεται εἰδος ἀγρίας μεγάλης σφηκός, ἡ ὁποία λέγεται καὶ κοπρομέλισσα ²⁾).

Εἰς τοιαύτην ἱερατικὴν οὐσίᾳ εἶπεν οἰκογένειαν ἀνήκων καὶ ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας ἑνωρὶς ἑκαρὴ μοναχὸς εἰς τὴν ἐν Κορθίῳ εὐαγγέλιον τῆς Παναγίας τῶν Τρομαρχίων ³⁾ καὶ ἀνεχώρησεν ἐξ Ἁνδρου τῷ 1814, ἄγων τὸ 25ον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἐκτοτε δὲν ἐπανῆλθεν εἰς Ἁνδρον εἰμὴ μετὰ 67 ὁλοκλήρα ἔτη, ἥτοι τὴν 5ην σεπτεμβρίου 1881 ἐν ἡλικίᾳ 92 ἐτῶν, παραιτηθεὶς τῆς ἐπισκοπῆς του ἕνεκα τοῦ ἐσχάτου γήρατος καὶ μετὰ τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως διανύσῃ τὸν ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς χρόνον ἐν τῇ γενεθλίῳ νήσῳ του, καθ' ἃ ἔλεγεν εἰς τὸν προφρόνως σπεύσαντα νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτὸν τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀφίξεώς του ἀοίδιμον ἐπίσκοπον Ἁνδρου Μητροφάνην, τὸν ὁποῖον ἐδεξιώθη μετ' ἐξαιρετικῆς εὐχαριστήσεως, εὐχαρις ὦν καὶ ὁμιλητικός.

Ἀλλὰ μετὰ μίαν μόλις ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του ἑβδομάδα, κατόπιν

1) Νίκου Α. Βέη, Ὁ κώδις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἁνδρου καὶ Σύρου (γρ. Σύρας). «Βυζαντινὰ Χρονικὰ Πετροπόλεως», ἔτ. 1914, σ. 230.

2) Δ. Π. Πασχάλη, Ἀνδρισκῶν τιῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων ἱστορία καὶ σημασία. Ὑπὸ ἐκδόσιν. Βλ. καὶ Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντινοῦ, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς διαλέκτου ἐν λ. Μπούμπουρας καὶ Ἀγριομέλισσα.

3) Περὶ τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῶς Τρομαρχίων βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Δώδεκα ἐν Ἁνδρῶ Βυζαντινὰ Μοναστήρια. «Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τ. ΙΒ' (1936), σ. 19—45.

βραχυτάτης νόσου, ἀπέθανε τὴν 13ην Σεπτεμβρίου 1881. Καίτοι δὲ γενικῶς ἐπιστεύετο, ὅτι κατόπιν πεντηκονταετοῦς ἀρχιερατείας ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ σημαντικὴν ποσότητα χρημάτων, τὰ ὅποια ἐσκόπει νὰ διαθέσῃ πρὸς σύστασιν σχολείου εἰς τὸ στερούμενον τοιοῦτου γενέθλιον χωρίον του, οἱ ἐν τῇ πόλει τῆς Ἀνδρου οἰκεῖοί του, παρ' οἷς κατέλυσε καὶ ἐξέπνευσεν ὁ σεβάσμιος ἱεράρχης ἰσχυρίσθησαν ὅτι οὐδὲν παρ' αὐτῷ εὗρον, ἀπολεσθέντος καὶ αὐτοῦ τοῦ πολυτίμου ἀρχιερατικοῦ ἐγκολπίου του.

Προσῆνεγκε δ' ὁ Καλλιουπόλεως Γρηγόριος οὐκ εὐκαταφρονήτους ἐν κρίσιμοις καιροῖς ἐθνικὰς ὑπηρεσίας. Ὡς διάκονος διετέλεσεν ἐκ τῶν μᾶλλον ἀφωσιωμένων καὶ δραστηρίων μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, διὸ καὶ συχνὰ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς γραμματοκομιστὴς αὐτῆς εἰς ἐξόχως ἐμπιστευτικὰς ἀποστολάς. Ὑπῆρξε δ' ἐκ τῶν πρώτων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας λειτουργῶν, τῶν ἐκθύμως ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐν αὐταπαρνήσει ἀγωνισθέντων, συμμαρτυρήσας μετὰ τοῦ ἐθνομάρτυρος οἰκουμένου πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' καὶ καταδικασθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων νὰ ἴσταται παρὰ τὴν φρικαλέαν ἐκείνην ἀγχόνην ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας καὶ νύκτας ἀσκεπτοῦ καὶ ἀνυπόδητος, ἕως οὗ ἤθελεν εἶθαι καὶ ἡ οἰκὴ του σειρὰ νὰ ἀπαγχυνισθῇ καὶ αὐτός. Τοῦτο δὲ, ὅτι κατελέγετο μετὰ τῶν διακόνων τοῦ Πατριαρχείου καὶ εἰς τὰ ὑποδήματα αὐτοῦ εὐρέθησαν ἐπιστολαὶ ἀλληγορικαὶ τῶν αἰοιδιῶν ἱεραρχῶν Μεθώνης καὶ Λακεδαιμόνος. Θάυμα δὲ ἀνεξήγητον ἦτο, ὅτι ὁ ἴδιος ἀφηγεῖτο κατὰ τὰς ἐσχάτας ἡμέρας τοῦ βίου του, πῶς διεσώθη ἀπὸ τοῦ ἀπαισίου ἐκείνου σφαγείου ¹⁾.

Τῷ 1831 ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας, διατελὼν ἀρχιμανδρίτης τῆς μητροπόλεως Ἡρακλείας, ἐγένετο ἐπίσκοπος Τυρολόης καὶ Σερεντζίου, διαδεχθεὶς τὸν Διονύσιον, ὅστις διατελέσας Τυρολόης ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1831 προήχθη κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος εἰς μητροπολίτην Ἡρακλείας ²⁾.

Ἀπετέλει δ' ἡ ἐπισκοπὴ Τυρολόης καὶ Σερεντζίου κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους δύο ἐπισκοπᾶς. Τῷ 1616 ἀναφέρεται κοινὸς ἐπίσκοπος Τυρολοῦ καὶ Σερεντζίων. Εἰς τὸ ἐν ἔτει 1715 ἐκδοθὲν Συν-

1) Δ. Π. Πασχάλη, Ἱστορία τῆς νήσου Ἀνδρου, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 364.—Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ἀνδρος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Ἑθνικῆς Ἑκατονταετηρίδος, Ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 13-14.

2) Εὐαγγέλιου Σαββάμη, Ὁ κώδιξ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Ἰγνατίου. «Θρακικά», τ. Ε' (1934), σ. 227.

ταγματίον Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων ἀναφέρεται τρίτος μεταξύ τῶν ἐπισκόπων τῶν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ἡρακλείας ὁ Τυρολόης καὶ Σερεντζίων ἢ Σερεντίων. Τῷ 1848 συνεχωνεύθη μὲ τὴν μητρόπολιν Ἡρακλείας, τῷ δὲ 1907 ἀνευστήθη ὡς μητρόπολις Τυρολόης καὶ Σερεντζίου μὲ ἔδραν τὴν Τυρολόην καὶ διετηρήθη ὡς τοιαύτη μέχρι τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς τοῦ 1922, ὅτε οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἐγκατασταθέντες ἐν Ἑλλάδι¹⁾).

Ἐπίσκοπος Καλλιουπόλεως καὶ Μαδύτου ἐγένετο ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας τῷ 1835, διαδεχθεὶς τὸν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀποθανόντα Ἰωακείμ. Ἦτο δὲ καὶ ἡ Καλλίπολις ἀρχικῶς ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Ἡρακλείας, ἀπὸ τοῦ Γ' δὲ αἰῶνος ἐτιμήθη εἰς μητρόπολιν ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Γ' (1328-1341), καταλαβοῦσα τὴν ροτ' θέσιν ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν μητροπόλεων. Ἐκλιποῦσα πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐμφανίζεται μετ' αὐτὴν καὶ αὖθις ὡς ἐπισκοπὴ συνηγμένη μετὰ τῆς Μαδύτου καὶ ὑπαγομένη ἐκ νέου ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ἡρακλείας, τιτλοφορούμενον Πρόεδρον τῶν Ὑπερτίμων καὶ Ἐξαρχον πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας, ἔχοντα δ' ὑπ' αὐτὸν καὶ τρεῖς ἄλλους ἐπισκόπους, τῶν ὡς εἴρηται, Τυρολόης καὶ Σερεντζίου, τὸν Μυριοφύτου καὶ Περιστασεως καὶ τὸν Ματρῶν καὶ Ἰαθύρων, πάντας κατόπιν προσθέντας εἰς μητρόπολιν. Κατὰ δεκεμβριον τοῦ 1901 ἡ ἐπισκοπὴ Καλλιουπόλεως καὶ Μαδύτου προήχθη εἰς ὁμώνυμον μητρόπολιν, διαλυθεὶσαν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1923 εἰς Ἑλλάδα ἀναγκαστικὴν ἀναχώρησιν τῶν χριστιανῶν αὐτῆς μετὰ τὸν κακῇ μοίρᾳ Μικρασιατικὸν ὄλεθρον. Ὁ οἰκεῖος ἀρχιερεὺς τελευταῖον ἐφημίζετο ὑπέρμυτιμος καὶ ἑξαρχὸς Θρακικῆς Χερσονήσου²⁾).

3) Βλ. καὶ Εὐστρατίου Ἰ. Δράκου, Ἀρχιερεῖς τριῶν Θρακικῶν ἐπαρχιῶν. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κων)πόλεως, ἔτ. 1890, σ. 220.—Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ Θρακικά, σ. 107, 112 καὶ 123.—Ἡ νέα μητρόπολις Τυρολόης καὶ Σερεντίου. Ἐφημ. «Κωνσταντινούπολις» τῆς 21 φεβρουαρίου 1907.

2) G. Parthey, 4, 61, 103, 155, 167, 182, 203.—H. Gelzer, 536, 552, 601, 609, 610, 633.—Ράλλη καὶ Πολίη, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. Ε', σ. 458, 476, 514.—Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων, Σύνταγματίον περὶ τῶν ὁφικίων, κληρικῶν καὶ ἀρχοντικῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγίας Ἐκκλησίας κλπ., σ. 72.—Le Quien, Oriens Christianus, τ. Α', σ. 1141.—Φιλαρέτου Βαφείδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Γ', σ. 97.—Γερασίου Ἰ. Κοινιδάκη, Αἱ Μητροπόλεις καὶ Ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ «Τάξις» αὐτῶν, τ. Α', Ἀθήναι, 1934.—Σάρεων Γερμανοῦ, Ἐπισκ. Κατάλ., Ἀνατολ. καὶ Δυτ. Θράκης, «Θρακικά», τ. ς' (1935), σ. 79.—Χρυσόστομου Παπαδοπούλου (εἶτα ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), Μάδυτος ἡ πόλις τῆς Χερρονήσου. Ἐν Ἀθήναις, 1890.

Ἐκτὸς τεσσάρων ἐτῶν (1831-1835), καθ' ἃ διετέλεσεν ἐπίσκοπος Τυρολόης καὶ Σερεντζίου, ὅλον τὸν ἐπίλοιπον μακρότατον ἀρχιερατικὸν βίον του διήνυσεν ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας ἐν Καλλιπόλει-ποιμάνας τὸ χριστεπώνυμον αὐτῆς πλήρωμα πατρικῶς καὶ θεαρέστως ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἥτοι ἀκριβῶς ἐπὶ ἑξ καὶ τεσσαράκοντα ὁλοκλήρους ἐνιαυτοὺς (1835-1881), πολλὰς προσεγγκῶν αὐτόθι ὑπηρεσίας, ἰδιαίτατα δ' ἐργασθεὶς πρὸς σύστασιν ἐν Καλλιπόλει παρθεναγωγείων καὶ ἄλλων ἐκπαιδευτηρίων, διαθέσας πρὸς τοῦτο ἑξ ἰδίων ποσὰ σημαντικά. Δαπάναις αὐτοῦ ἀνηγέρθη πρὸς τούτοις ναὸς καὶ μονύδριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους παρὰ τὸ χωρίον Βαήρι τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου¹⁾.

Γράφει δὲ πρὸς τὸν Γρηγόριον Πούμπουραν ὁ πολὺς μητροπολίτης Ἡρακλείας Ἰγνατίος εἴκοσι καὶ τρεῖς ἐπιστολάς, ἥτοι μίαν τῷ 1824, μίαν τῷ 1825, μίαν τῷ 1826, ἐπτὰ τῷ 1827, δώδεκα τῷ 1828 καὶ μίαν τῷ 1829²⁾.

Ἄλλ' ὁ πολὺς τὸ γῆρας ἱεράρχης, ὅστις ἐπὶ ἡμῖς καὶ πλέον αἰῶνα ὑπηρέτησε πιστῶς καὶ εὐθράως τὴν Ἐκκλησίαν, ἤγγιζεν ἤδη εἰς τὸ τέλος τοῦ βίου του. Ὅτε δὲ ὑπερνενηκοντούτης ἔγνω τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἐκλυομένας, τὸ δ' ἐκ τοῦ ἀκροῦ γῆρατος ἀσθενὲς τοῦ σώματος ἀνίσχυρον νὰ ὑποβαστάσῃ τὰ ὄψηλά της ἀρχιερωσύνης καὶ θήκοντα, καίτοι ἡ ψυχικὴ αὐτοῦ ῥώμη διετηρεῖτο ἀσινής, δὲν ἐδίστασεν ἵνα δι' ἐκουσίου παραιτήσεως ἀποχωρήσῃ τῆς ἥς ἔλαχε θεόθεν ἐπισκοπῆς καὶ ἐν τῷ ἀπράγμονι βίῳ τῆς ἐν οἴκῳ γαλήνης συνεχίσῃ τὰς ἐπὶ γῆς δεήσεις αὐτοῦ καὶ ἰκεσίας ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, τοὺς ὁποῖους φιλοστόργως ἐποίμανε, καὶ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποῖαν θεοφιλῶς ἐξυπηρέτησε, παρασκευάζων ἑαυτὸν διὰ τὴν ἐκ τοῦ νεκροῦ τούτου βίου ἀναπόδραστον ἑξοδον. Ὅθεν, καθ' ἃ θεαρέστως ἐπολιτεύθη, οὕτω καὶ ὁσίως ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ, μεταστὰς ἀπὸ τῆς στρατευομένης εἰς τὴν θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν.

Ἐγγραφον ἐν Ἀνδρῶ, Ἰανουαρίου φθίνοντος 1939.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

1) Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών, Ἀποσημειώματα Χρονογράφου. Μέρος Α'. Ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 149—6.

2) Εὐαγγέλου Σαβράμη, Ὁ Κώδιξ τοῦ Μητροπολίτου Ἡρακλείας Ἰγνατίου. «Θρακικά», τ. 5' (1935), σ. 230.

ΚΑΛΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΜΑΔΥΤΟΥ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΟΥΜΠΟΥΡΑΣ

(1835—1881)

Ὁ Καλλιουπόλεως καὶ Μαδύτου Γρηγόριος Μπούμπουρας ἢ Πούμπουρας ἐγεννήθη ἐν Ὁπίσω Μεριᾷ τοῦ τ. δήμου Κορθίου τῆς Ἀνδρου κατὰ τὸ ἔτος 1789. Ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ὑπῆρξε, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἐκ τῶν λευϊτικῶν, αἵτινες εἰς τὴν νῆσον ταύτην τῶν Κυκλάδων ἔκ παλαι ἀπηντῶντο, οἶονεὶ κατὰ κληρονομίαν οὔσαι τοιαῦται καὶ ὅλως ἰδιάζουσιν κατὰ τὸ παρελθὸν κατέχουσαι θέσιν. Οὕτω ἀάμπολλοι ἐκ τῶν προγόνων καὶ τῶν οἰκείων τοῦ ἐπισκόπου Καλλιουπόλλεως ὑπῆρξαν μοναχοί, καὶ ἱερεῖς, καὶ ἐκκλησιῶν κτήτορες. Ἐν τῷ Ἱερῷ Κώδικι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἀνδρου καὶ Σύρας¹⁾ σφάζεται πρᾶξις, καθ' ἣν ὁ ἱερεὺς Δημήτριος Μπούμπουρας ἐξ Ἀλαμανίας, ἀποφασίσας νὰ ἀσπασθῇ τὴν μοναχικὴν πολιτείαν, καταλείπει τὰ ὑπάρχοντά αὐτοῦ, ἤτοι ἐκκλησίαν, σπήτια κλπ. εἰς τὸν υἱόν του Γιαννάκη, ὑποχρεούμενον νὰ πληρώσῃ τὰ ὅσα ὀφείλῃεν ὁ πατὴρ του καὶ νὰ συντηρῇ διὰ βίου τὴν ἀδελφὴν του. Φέρει δὲ ἡ πρᾶξις χρονολογίαν 1740 καὶ τὴν μονοκονδυλίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀνδρου Ἰωάσαφ χάριν ἐπιβεβαιώσεως τῆς μεταγραφῆς. Ὑπογράφονται δὲ καὶ ὡς μάρτυρες οἱ Δημήτριος Ἀβιολέτης, Κυριάκος Μπουραζέρης καὶ Μιχάλης Καΐρης.

Ἐν τῷ ἰδίῳ Ἱερῷ Κώδικι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἀνδρου καὶ Σύρας σφάζεται ἑτέρα πρᾶξις, δι' ἣς κανονίζονται τὰ κατὰ τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν Γεώργη καὶ Δημήτρῃ Μπούμπουρα, ἀμφοτέρων ἱερέων, ὡς πρὸς τὴν πατρικὴν αὐτῶν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, τὴν εὐρισκομένην εἰς τὸ χωρίον Ἀλαμανιά τοῦ Ἐπάνω Κάστρου. Φέρει ἡ πρᾶξις αὕτη χρονολογίαν αψο', ἐν μηνὶ αὐγούστῳ κθ', ὑπογράφονται δ' ἐν αὐτῇ σὺν ἄλλοις ἐκ μὲν τοῦ Κλήρου ὁ χω-

1) Ἡ Σύρος, ἥ ὅπως ἐγράφετο Σύρα, ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τοῦ ΙΖ' μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος (1621—1833) ὑπὸ τὴν Ἀνδρον, οὖσαν ἔδραν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ εἴτα Μητροπόλεως Ἀνδρου καὶ Σύρας. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἡ Ἀνδρος ὑπὸ ἐκκλησιαστικὴν ἑποψίν. «Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1936, σ' 1,100—1,114.

ρεπίσκοπος τοῦ Ἁνω Κάστρου, ὁ παπᾶ Νικόλαος πρωτοπαπᾶς τοῦ Ἁνω Κάστρου, παπᾶ Γεωργάκης Κουμαριανός, παπᾶ Νικολός Κουμαριανός, παπᾶ Σταματέλος Γουλιερμής, παπᾶ Ἀντώνης Μπούμπουρας, παπᾶ Νικολός Μαργαριώτης, παπᾶ Ἀντώνης Καλογρίδης, παπᾶ Ἰωάννης Καλογρίδης, παπᾶ Ἰωάννης Χλωρός, παπᾶ Ἀνδρέας Γονέος, παπᾶ Γεωργάκης Καλογρίδης, ἐκ δὲ τῶν λαϊκῶν οἱ Μιχάλης Καΐρης, Λινάρδος Καΐρης, Μιχάλης Μπίστης, Δημήτριος Μπίστης, Λεονάρδος Καμπανάκης, Θεόδωρος Νταπόντες, Λινάρδος Ντελαγραμμάτικας, Νικόλαος Δημητρίου Μπίστη, Περᾶκης Καμπάνης, Γεώργιος Καμπάνης, Νικόλαος Καμπάνης καὶ Γιαννάκης Ντελαγραμμάτικας ¹⁾. Προγενέστερον, κατὰ τὸ ἔτος 1699, μνημονεύεται ὁ παπᾶ Μπούμπουρας, ἀναφέρεται δ' ἐν ὑστέροις χρόνοις καὶ ὁ ἱερομόναχος Νεῖλος Μπούμπουρας. Φαίνεται δ' ὅτι τὸ ὄνομα Μπούμπουρας, ἐκλεπτυνθὲν ἀργότερα ὑπὸ τῶν ἀπογόνων εἰς Πούμπουρας, ἦτο ἀρχικῶς παρωνύμιον. Μπούμπουρας κοινῶς ὀνομάζεται εἶδος ἀγρίας μεγάλης σφηκός ἢ ὅποια λέγεται καὶ κοπρομέλισσα ²⁾).

Εἰς τοιαύτην ἱερατικὴν οὕτως εἶπεν οἰκογενεῖαν ἀνίκων καὶ ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας ἐνώρις ἑκάστη μοναχὸς εἰς τὴν ἐν Κορθίῳ εὐαγγελίᾳ τῆς Παναγίας τῶν Τρομαρχίων ³⁾ καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Ἄνδρου τῷ 1814, ἄγων τὸ 25ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας τοῦ. Ἐκτοτε δὲν ἐπανήλθεν εἰς Ἄνδρον εἰμὴ μετὰ 67 ὁλοκλήρα ἔτη, ἦτοι τὴν 5ην Σεπτεμβρίου 1881 ἐν ἡλικίᾳ 92 ἐτῶν παραιτηθεὶς τῆς ἐπισκοπῆς του ἕνεκα τοῦ ἐσχάτου γήρατος καὶ μετὰ τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως διανύσῃ τὸν ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς χρόνον ἐν τῇ γενεθλίῳ νήσῳ του, καθ' ἃ ἔλεγεν εἰς τὸν προφρόνως σπεύσαντα νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτὸν τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀφίξεώς του ἀοίδιμον ἐπίσκοπον Ἄνδρου Μητροφάνην, τὸν ὁποῖον ἐδεξιώθη μετ' ἐξαιρετικῆς εὐχαριστήσεως, εὐχαρὶς ὦν καὶ ὁμιλητικός.

Ἀλλὰ μετὰ μίαν μόλις ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του ἑβδομάδα, κατόπιν

1) Νίκου Α. Βέη, Ὁ κώδις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρου (γρ. Σύρας). «Βυζαντινὰ Χρονικὰ Πετροπολέως», ἔτ. 1914, σ. 230.

2) Δ. Π. Πασχάλη, Ἀνδρισκῶν τινων οἰκογενειακῶν ὀνομάτων ἱστορία καὶ σημασία. Ὑπὸ ἔκδοσιν. Βλ. καὶ Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντινοῦ, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς διαλέκτου ἐν λ. Μπούμπουρας καὶ Ἀγριομέλισσα.

3) Περί τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῶς Τρομαρχίων βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Δώδεκα ἐν Ἄνδρῳ Βυζαντινὰ Μοναστήρια. «Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τ. ΙΒ' (1936), σ. 19—45.

βραχυτάτης νόσου, ἀπέθανε τὴν 13ην σεπτεμβρίου 1881. Καίτοι δὲ γενικῶς ἐπιστεύετο, ὅτι κατόπιν πεντηκονταετοῦς ἀρχιερατείας ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ σημαντικὴν ποσότητα χρημάτων, τὰ ὅποια ἐσκόπει νὰ διαθέσῃ πρὸς σύστασιν σχολείου εἰς τὸ στερούμενον τοιοῦτου γενέθλιον χωρίον του, οἱ ἐν τῇ πόλει τῆς Ἑνδρου οἰκεῖοί του, παρ' οἷς κατέλυσε καὶ ἐξέπνευσεν ὁ σεβάσμιος ιεράρχης ἰσχυρίσθησαν ὅτι οὐδὲν παρ' αὐτῷ εὔρον, ἀπολεσθέντος καὶ αὐτοῦ τοῦ πολυτίμου ἀρχιερατικοῦ ἐγκολπίου του.

Προσῆνευγε δ' ὁ Καλλιουπόλεως Γρηγόριος οὐκ εὐκαταφρονήτους ἐν κρίσιμοις καιροῖς ἐθνικὰς ὑπηρεσίας. Ὡς διάκονος διετέλεσεν ἐκ τῶν μάλλον ἀφωσιωμένων καὶ δραστηρίων μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, διὸ καὶ συχνὰ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς γραμματοκομιστῆς αὐτῆς εἰς ἐξόχως ἐμπιστευτικὰς ἀποστολάς. Ὑπῆρξε δ' ἐκ τῶν πρώτων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας λειτουργῶν, τῶν ἐκθύμως ὑπερπίστεως καὶ πατρίδος ἐν αὐταπαρνήσει ἀγωνισθέντων, συμμαρτυρήσας μετὰ τοῦ ἐθνομάρτυρος οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' καὶ καταδικασθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων νὰ ἴσταται παρὰ τὴν φρικαλέαν ἐκείνην ἀγχόνην ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας καὶ νύκτας ἀσκήτης καὶ ἀνυπόδητος, ἕως οὗ ἤθελεν ἔλθαι καὶ ἡ ἰδική του σειρά νὰ ἀπαγχονισθῇ καὶ αὐτός. Τοῦτο δὲ, διότι κατελέγετο μετὰ τῶν διακόνων τοῦ Πατριαρχείου καὶ εἰς τὰ ὑποδύματα αὐτοῦ εὐρεθῆσαν ἐπιστολαὶ ἀλληγορικαὶ τῶν αἰδιδίων ιεραρχῶν Μεθώνης καὶ Λακεδαιμόνος. Θάυμα δὲ ἀνεξήγητον ἦτο, ὡς οἱ ἴδιοι ἀφηγεῖτο κατὰ τὰς ἐσχάτας ἡμέρας τοῦ βίου του, πῶς διασώθη ἀπὸ τοῦ ἀπαισίου ἐκείνου σφαγείου ¹⁾.

Τῷ 1831 ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας, διατελὼν ἀρχιμανδρίτης τῆς μητροπόλεως Ἑρακλείας, ἐγένετο ἐπίσκοπος Τυρολόης καὶ Σερεντζίου, διαδεχθεὶς τὸν Διονύσιον, ὅστις διατέλεσας Τυρολόης ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1831 προήχθη κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος εἰς μητροπολίτην Ἑρακλείας ²⁾.

Ἀπετέλει δ' ἡ ἐπισκοπὴ Τυρολόης καὶ Σερεντζίου κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους δύο ἐπισκοπὰς. Τῷ 1616 ἀναφέρεται κοινὸς ἐπίσκοπος Τυρολοῦ καὶ Σερεντζίων. Εἰς τὸ ἐν ἔτει 1715 ἐκδοθὲν Συν-

1) Δ. Π. Π. α. σ. χ. ἀλ. η. Ἱστορία τῆς νήσου Ἑνδρου, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 364.—Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ἑνδρος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Ἑθνικῆς Ἑκατονταετηρίδος. Ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 13-14.

2) Εὐαγγέλου Σαβράη. Ὁ κώδιξ τοῦ μητροπολίτου Ἑρακλείας Ἰγνατίου. «Θρακικά», τ. Ε' (1934), σ. 227.

ταγμάτιον Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων ἀναφέρεται τρίτος μεταξύ τῶν ἐπισκόπων τῶν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ἡρακλείας ὁ Τυρολόης καὶ Σερεντζίων ἢ Σερεντίων. Τῷ 1848 συνεχωνεύθη μὲ τὴν μητρόπολιν Ἡρακλείας, τῷ δὲ 1907 ἀνευυστήθη ὡς μητρόπολις Τυρολόης καὶ Σερεντζίου μὲ ἔδραν τὴν Τυρολόην καὶ διετηρήθη ὡς τοιαύτη μέχρι τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς τοῦ 1922, ὅτε οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἐγκατασταθέντες ἐν Ἑλλάδι¹⁾).

Ἐπίσκοπος Καλλιουπόλεως καὶ Μαδύτου ἐγένετο ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας τῷ 1835, διαδεχθεὶς τὸν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀποθανόντα Ἰωσάκμ. Ἦτο δὲ καὶ ἡ Καλλίπολις ἀρχικῶς ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Ἡρακλείας, ἀπὸ τοῦ Σ' δὲ αἰῶνος ἐτιμήθη εἰς μητρόπολιν ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Γ' (1328-1341), καταλαβούσα τὴν ροτ' θέσιν ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν μητροπόλεων. Ἐκλιπούσα πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐμφανίζεται μετ' αὐτὴν καὶ αὖθις ὡς ἐπισκοπὴ συνηνωμένη μετὰ τῆς Μαδύτου καὶ ὑπαγομένη ἐκ νέου ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ἡρακλείας, τιτλοφορούμενον Πρόεδρον τῶν Ὑπερίμων καὶ Ἐξαρχον πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας, ἔχοντα δ' ὑπ' αὐτὸν καὶ τρεῖς ἄλλους ἐπισκόπους, τὸν ὡς εἴρηται, Τυρολόης καὶ Σερεντζίου, τὸν Μυριοφύτου καὶ Περιστασέως καὶ τὸν Μετρῶν καὶ Ἀθύρων, πάντας κατόπιν προαχθέντας εἰς μητροπολίτας. Κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1901 ἡ ἐπισκοπὴ Καλλιουπόλεως καὶ Μαδύτου προήχθη εἰς ὁμώνυμον μητρόπολιν, διαλυθεῖσαν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1923 εἰς Ἑλλάδα ἀναγκαστικὴν ἀναχωρήσαντων χριστιανῶν αὐτῆς μετὰ τὸν κακῇ μοίρᾳ Μικρασιατικὸν ὄλεθρον. Ὁ οἰκεῖος ἀρχιερεὺς τελευταῖον ἐφημίζετο ὑπέρμυτιμος καὶ ἑξαρχος Θρακικῆς Χερσονήσου²⁾).

3) Βλ. καὶ Εὐστρατίου Ἰ. Δράκου, Ἀρχιερεῖς τριῶν Θρακικῶν ἐπαρχιῶν. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κων)πόλεως, ἔτ. 1890, σ. 220.—Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ Θρακικά, σ. 107, 112 καὶ 123.—Ἡ νέα μητρόπολις Τυρολόης καὶ Σερεντζίου. Ἐφημ. «Κωνσταντινούπολις» τῆς 21 φεβρουαρίου 1907.

2) G. Parthey, 4, 61, 103, 155, 167, 182, 203.—H. Gelzer, 536, 552, 601, 609, 610, 633.—Ράλλη καὶ Πολίτη, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. Ε', σ. 458, 476, 514.—Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων, Σύνταγματίον περὶ τῶν ὁφικίων, κληρικῶν καὶ ἀρχοντικῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγίας Ἐκκλησίας κλπ., σ. 72.—Le Quien, Oriens Christianus, τ. Α', σ. 1141.—Φιλάρτου Βαφείδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Γ', σ. 97.—Γερασίου Ἰ. Κονιδάρι, Αἱ Μητροπόλεις καὶ Ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ «Τάξις» αὐτῶν. τ. Α', Ἀθήναι, 1934.—Σάβδων Γερμανοῦ, Ἐπισκ. Κατάλ., Ἀνατολ. καὶ Δυτ. Θράκης. «Θρακικά», τ. ζ' (1935), σ. 79.—Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (εἶτα ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), Μάδουτος ἡ πόλις τῆς Χερρονήσου. Ἐν Ἀθήναις, 1890.

Ἐκτὸς τεσσάρων ἐτῶν (1831-1835), καθ' ἃ διετέλεσεν ἐπίσκοπος Τυρολόης καὶ Σερεντζίου, ὅλον τὸν ἐπίλοιπον μακρότατον ἀρχιερα, τικὸν βίον τοῦ διήνυσεν ὁ Γρηγόριος Πούμπουρας ἐν Καλλιπόλει-ποιμάνας τὸ χριστεπώνυμον αὐτῆς πλήρωμα πατρικῶς καὶ θεαρέστως ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἥτοι ἀκριβῶς ἐπὶ ἑξ καὶ τεσσαράκοντα ὁλοκλήρους ἐνιαυτοῦς (1835-1881), πολλὰς προσ-ενεγκῶν αὐτόθι ὑπηρεσίας, ἰδιαίτατα δ' ἐργασθεὶς πρὸς σύστασιν ἐν Καλλιπόλει παρθεναγωγείων καὶ ἄλλων ἐκπαιδευτηρίων, διαθέ-σας πρὸς τοῦτο ἑξ ἰδίων ποσὰ σημαντικά. Δαπάναις αὐτοῦ ἀνηγέρθη πρὸς τούτοις ναὸς καὶ μονύδριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Χαραλάμ-πους παρὰ τὸ χωρίον Βαήρι τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου¹⁾.

Γράφει δὲ πρὸς τὸν Γρηγόριον Πούμπουραν ὁ πολὺς μητροπο-λίτης Ἡρακλείας Ἰγνατίος εἴκοσι καὶ τρεῖς ἐπιστολάς, ἥτοι μίαν τῷ 1824, μίαν τῷ 1825, μίαν τῷ 1826, ἑπτὰ τῷ 1827, δώδεκα τῷ 1828 καὶ μίαν τῷ 1829²⁾.

Ἄλλ' ὁ πολὺς τὸ γῆρας ἱεράρχης, ὅστις ἐπὶ ἡμισυ καὶ πλέον αἰῶνα ὑπηρέτησε πιστῶς καὶ εὐδελῶς τὴν Ἐκκλησίαν, ἤγγιζεν ἤδη εἰς τὸ τέλος τοῦ βίου του. Ὅτε δὲ ὑπερνενηκοντούτης ἔγνω τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἀκλυόμενας, τὸ δ' ἐκ τοῦ ἀκροῦ γῆρατος ἀσθενὲς τοῦ σώματος ἀνίσχυρον νὰ ὑποβάσῃ τὰ ὑψηλά της ἀρχιερατικῆς καὶ θήκοντα, καίτοι ἡ ψυχικὴ αὐτοῦ ῥώμη διετηρεῖτο ἀσινής, δὲν ἐδί-στασεν ἵνα δι' ἐκουσίου παραιτήσεως ἀποχωρήσῃ τῆς ἥς ἔλαχε θεό-θεν ἐπισκοπῆς καὶ ἐν τῷ ἀπράγμονι βίῳ τῆς ἐν οἴκῳ γαλήνης συνε-χίσῃ τὰς ἐπὶ γῆς δεήσεις αὐτοῦ καὶ ἰκεσίας ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους φιλοστόργως ἐποίμανε, καὶ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν θεοφιλῶς ἐξυπηρέτησε, παρασκευάζων ἑαυτὸν διὰ τὴν ἐκ τοῦ νε-κροῦ τούτου βίου ἀναπόδραστον ἐξοδον. Ὅθεν, καθ' ἃ θεαρέστως ἐπολιτεύθη, οὕτω καὶ ὁσίως ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ, μεταστάς ἀπὸ τῆς στρατευομένης εἰς τὴν θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν.

Ἐγγραφον ἐν Ἀνδρῶ, Ἰανουαρίου φθίνοντος 1939.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

1) Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών, Ἀποσημειώματα Χρονογράφου. Μέρος Α'. Ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 145—6.

2) Εὐαγγέλου Σαβράμη, Ὁ Κώδις τοῦ Μητροπολίτου Ἡρα-κλείας Ἰγνατίου. «Θρακικά», τ. 5' (1935), σ. 230.